

Снежана Б. Алексић
ЕКОНОМСКА ИСТОРИЈА ГРАНИЧАРСКОГ СРЕМА
ОД 1745. ДО 1914. ГОДИНЕ

ПОВОДОМ 150 ГОДИНА ОД РАЗВОЈАЧЕЊА ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ
У СРЕМУ 1873–2023.

Уредник
Зоран Колунџија

Фотодокументи на корицама:
заоставштина Б. Алексић
конзервација археолог Петар Одобашић
фотограф Слободан Максић

Рецензенти
др Жарко Димић
проф. др Кристијан Ристић
доц. др Слободан Љ. Петровић

СНЕЖАНА Б. АЛЕКСИЋ

ЕКОНОМСКА ИСТОРИЈА
ГРАНИЧАРСКОГ СРЕМА
ОД 1745. ДО 1914. ГОДИНЕ

ПОВОДОМ 150 ГОДИНА ОД РАЗВОЈАЧЕЊА ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ
У СРЕМУ 1873–2023.

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

АРХИВ
ВОЈВОДИНЕ

САДРЖАЈ

І ДЕО

Увод.....	15
Основе теоријских оквира економске политике у пракси Европских земаља.....	19

ІІ ДЕО

Војна граница – привредни и управни систем	29
Организација цивилне и војне власти у Војној граници	33
Граничарске кућне задруге.....	43
Војне припадности у другој половини XVIII века.....	44
Пољопривреда у војној граници.....	52
Пашњаци и ливаде	63
Вакантно земљиште	66
Шуме.....	67
Саобраћај и трговина.....	75
Занати и индустрија.....	90
Радници и наднице.....	97
Финансијска политика од средине XVIII века до развојачења.....	100
Монетарна политика, новац у оптицају, државни дугови	103
Пореска политика.....	117
Јавни радови и капиталне инвестиције	131
Финансијске институције.....	137
Развојачење.....	140
Сегрегација шума	143
Крајишки инвестициони фонд	147

III ДЕО

Развојачена граница у цивилном, привредном и управном систему Аустроугарске	157
Развојачене граничарске кућне задруге.....	160
Пољопривреда	164
Општински пашњаци, ливаде и граничарске земљишне заједнице.....	178
Овлаштеничко право.....	181
Уређење граничарских земљишних заједница.....	185
Вакантно земљиште	188
Шуме – Петроварадинска имовна општина.....	191
Саобраћај	200
Трговина.....	207
Занати и индустрија	211
Запосленост.....	217
Наднице у пољопривреди.....	219
Монетарна политика.....	223
Пореска политика.....	225
Капиталне инвестиције Петроварадинске имовне општине.....	232
Капиталне инвестиције Крајишког инвестиционог фонда.....	234
Задруга за исушење југоисточног Срема.....	240
Слика развојаченог Срема.....	246

IV ДЕО

Закључак	261
----------------	-----

V ДЕО

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ I:

Батровци.....	271
Босут.....	272
Јамена	273
Моровић	274
Рача.....	275
Адашевци	276

Вашица	279
Илинци.....	280
Лаћарак	282
Мартинци	286
Митровица.....	290
Јарак	296
Шашинци	298
Грабовци	300
Кленак	302
Огар.....	303
Платичево.....	305
Товарник.....	306
Витојевци.....	307
Ашања	308
Бољевци	310
Карловчић	312
Купиново	314
Обреж.....	317
Петровчић.....	318
Прогар.....	319
Бечмен.....	320
Бежанија	321
Добановци.....	323
Јаково.....	326
Сурчин I.....	328
Сурчин II	329
Деч.....	331
Крњешевци	332
Прхово.....	334
Угриновци	335
Шимановци.....	337
Голубинци.....	339
Стара Пазова	342
Стари Бановци	344
Белегиш.....	345
Нови Бановци.....	345
Сурдук.....	346
Село Батајница.....	346
Батајница.....	348

Бешка I парохија.....	353
Бешка II парохија	354
Чортановци.....	356
Крчедин.....	357
Нови Карловци – I парохија.....	360
Нови Карловци – II парохија	362
Стари Сланкамен	364
Нови Сланкамен.....	365

ПРИЛОГ II:

Темељни закон 1850. године	366
Библиографија.....	385

РЕЦЕНЗИЈЕ:

др Жарко Димић.....	395
проф. др Кристијан Ристић	399
доц. др Слободан Љ. Петровић.....	401
Биографија са библиографијом.....	405

Књигу посвећујем свим својим прецима, граничарима
IX Петроварадинске регименте.

доц. др Снежана Б. Алексић

Економска криза у Аустроугарској монархији током друге половине XIX века у фокус ставља природни ресурс огромне материјалне вредности – Крајишке шуме на простору Војне границе, на које је формално право и одлучивање о експлоатацији имала Аустрија, пошто је територија Војне границе била у њеном саставу. Увидевши да може остати без удела над овим природним ресурсом који је имао изузетно високу финансијску вредност, Угарска улаже значајне напоре у циљу укидања Војне границе као система, чиме би била укинута доминација Аустрије на овом простору. Аустријски парламенти 27. 3. 1871. на својој седници поводом разних смањења и повећања квота плаћања унутар двојне Монархије коначно предаје Војну крајину Угарској. Крајина је иако дефинитивно укинута – развојачена 8. 8. 1873. године.

ИДЕО

Марија Терезија

Извор: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild – Ungarn*

УВОД

Хабзбуршка монархија се током XVIII века у Европи позиционирала као модерна земља која је интервенционизмом утицала на свестран друштвени развој сопствене државе. За разлику од других западноевропских земаља, Хабзбурзи су осим економске политике велику пажњу посвећивали одбрани својих граница од непосредног суседа – Отоманске империје која је окупацијом Балканског полуострва током више векова представљала претњу хришћанској Европи. Добро позната историјска дешавања јасно сведоче да је током Османске окупације Србије у организованим и спорадичним сеобама¹ српски народ прелазио на хришћанску територију под круном Хабзбурга, где се, захваљујући привилегијама које му је Беч дао, настанио.

Од средине до краја XVIII века Срби су према тада актуелној политици Хабзбуршке монархије насељавани у њеним пограничним областима, нарочито у пределу Панонске низије, са циљем одбране Хабзбуршке границе од Турака. Ако се ова чињеница размотри кроз призму меркантилизма, као економске политике са наглашеним економским национализмом² – што би дословце значило да пораст богатства једне нације значи смањење богатства друге нације, у верзији Хабзбуршког камерализма током XVIII века богатство које се услед ратних недаћа масовно сливало на територију Хабзбурга било је у првом реду људство којим је насељаван простор северно од Саве и Дунава.

Увећању бројности становништва Хабзбурзима су на руку ишле (не)прилике и околности у Србији. Ратови и битке Србије за ослобођење, али и оне битке и ратови у којима је Хабзбуршка монархија учествовала заједно са Србима против Турака на тлу окупиране Србије, као по пра-

¹ Више в.: Чакић С., *Велика сеоба Срба 1689/90 и Пајтријарх Арсеније III Црнојевић*, Нови Сад, 1990; Андрић Љ., *Сеоба у сировима*, Нови Сад, 1991. и другу литературу.

² Упор.: Шошкић Б., *Развој економске мисли*, Савремена администрација, Београд, 1972, 33.

вилу, за последицу су након повлачења хришћанске војске – аустријске и руске, на просторе преко Саве и Дунава сливале колоне српских невољника, избеглица и пребега. На тај начин Хабзбуршка монархија је људством ојачала просторе данашње Војводине и Славоније.

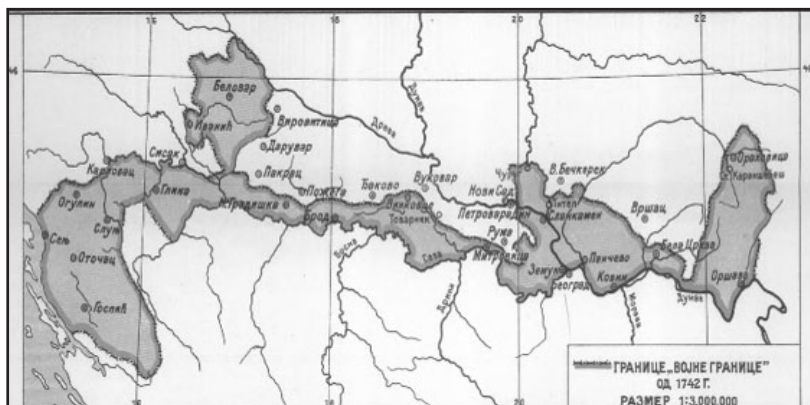
Иако у нас нема јасног закључка о тачном броју Срба који су током познатих сеоба напуштали своја огњишта, јасно је да се ради о бројним скупинама људи. Нагли прилив људства у пределе Монархије, посебно током сеобе коју историја памти као Другу сеобу коју је предводио патријарх Арсеније IV Јовановић – Шакабенда у тада слабо насељене пределе југоисточног Срема, ради организације живота и рада људи и функционисања читавог подручја захтевао је државни интервенционизам.

Војна крајина – граница је све време играла значајну улогу како у политичком тако и у привредном животу Срба, како оних који су били настањени у њеним оквирима, тако и оних Срба који су остали у границама поробљене Србије. Граница не само да је била посебна установа под Аустријом, она је била институција у оквиру које је српски народ, сневачући ослобођење од Турака, успео да свој национални, културни, политички идентитет очува и унапреди. „Граница је у основи била састављена од сељака који су се бавили агркултуром и осим војне службе, војних радова и давања пореза нису имали већих обавеза.“³ Када су се у Европи установиле државне границе током XVIII века, средином истог века учврстило се и подручје Војне границе као затворен, хомогени састав људи и правила живота.

Живот и рад људи унутар Војне границе до данас нису довољно проучени, а како истиче Славко Гавриловић, „економска историја Петроварадинске регименте недовољно је позната.“⁴ Проблем који истиче Гавриловић јавља се не због мањка интересовања у првом реду историчара и економских историчара у вези са реченом темом, већ је потекао из недостатка веродостојних докумената из којих би се могли извести закључци. Проблем недостатка архивске грађе Петроварадинске регименте уочен је још током про-

³ Његован М. З., *Агрикултура – крајика историја*, књ. 1, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2018, 314.

⁴ Гавриловић С., *Студије из привредне и друштвене историје Војводине и Славоније*, Матица српска, Нови Сад, 2009, 250–251.

Станојевић С., *Историјски атлас за ојшћу и народну историју*,
 Геца Кон, Београд, 1931, 36.

цеса развојачења, када је 1872. године на молбу историјског друштва, која је била усмерена на историографију пуковнија и сатнија, Петроварадинска пуковнија одговорила „да се њени историјски подаци налазе искључиво код војног министарства у Бечу“.⁵ Данас је познато да се грађа Славонске генералне команде налази и у Архиву у Загребу, али и да се архивска грађа у вези са Петроварадинском региментом, према смерницама које је дао С. Гавриловић, може пронаћи у Будимпешти. Подаци о Петроварадинској регименти могу се пронаћи у дигиталном облику,⁶ и то *Musterlisten und Standestabellen, 1761–1820. – Österreich. Armee. Grenzinfanterie Regiment 09*, но, ово су документа уско везана за војну организацију Петроварадинске пуковније, што опет, не пружа податке о социологији и економским приликама унутар региментарног подручја. Познато је да су документа из времена постојања Границе писана на тада службеном, немачком језику. Кореспонденција је најчешће вршена готицом, што данас истраживачима додатно отежава потрагу за истином. Уз речено, наведени архиви су изван граница наше земље, те тако рад у њима није лако доступан савременим истраживачима. Ово су вероватно и основни разлози због чега у нашој научној јавности данас нема интересовања за ову тему.

У нашим архивима⁷ данас се до података у вези са економијом Петроварадинског региментарног подручја као

⁵ *Narodne novine*, Zagreb, br. 19 od 24. siječnja 1872, 2.

⁶ www.familysearch.org

⁷ Историјски архив Београда, Архив САНУ Ср. Карловци и Београд, Историјски архив Срема Ср. Митровица.

и саме регименте може доћи посредно, углавном у фондovima чије се датовање поклапа са временом постојања пуковније. У овом раду, уз доступну стручну и научну историјску литературу, коришћена је објављена и необјављена архивска грађа похрањена у Историјском архиву Београда. У највећој мери коришћена су документа из фонда „Земунски Магистрат“ и подаци из Земљишних књига оформљених непосредно по развојачењу. Уз то, у Прилогу I овог рада, у коме су донети пописи граничарских породица у 1848. години, обилато је коришћена Грађа из Архива Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, фонд Српски народни покрет 1848/49.

Одређени термини и дефиниције коришћени су у овом раду као синоними, у првом реду: Војна крајна=Војна граница, крајишник=граничар, крајишка инвестициона заклада=граничарски инвестициони фонд, Петроварадинска регимента = Петроварадинска пуковнија, региментарно подручје=пуковско подручје, Славонска крајина – подразумева Срем и Петроварадинску пуковнију, грунтовница=земљишна књига, грунтовни уложак=земљишно-књижни уложак.

Календарски месеци: јануар=сијечањ, фебруар=вељача, март=ожујак, април=травањ, мај=свибањ, јун=липањ, јул=српањ, август=коловоз, септембар=рујан, октобар=листопад, новембар=студени, децембар=просинац.

Земљишне мере присутне у овом раду: катастарско јутро (кј) = 5.575 м² = 1600 квадратних хвати (кв.хв.). Квадратни хват = 3,59665 м²

За читаоце који се слабије сналазе са ћирилицом:

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Ђ ђ	Е е	Ж ж	З з	И и
A a	B b	V v	G g	D d	Đ đ	E e	Ž ž	Z z	I i
J j	K k	L l	Љ љ	M m	N n	Њ њ	O o	P p	R r
J j	K k	L l	Lj lj	M m	N n	Nj nj	O o	P p	R r
C c	T t	Ђ ђ	У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Џ џ	Ш ш
S s	T t	Ć ć	U u	F f	H h	C c	Č č	Dž dž	Š š

ОСНОВЕ ТЕОРИЈСКИХ ОКВИРА ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ У ПРАКСИ ЕВРОПСКИХ ЗЕМАЉА

Меркантилизам се као економска доктрина и пракса јавио у Европи, важио је за привредни систем али и за концепцију економске политике која је владала у већини европских земаља од XV до XVII, а негде и до XVIII века. Реч меркантилизам потиче од латинске речи „merx“ што значи роба и од „mercari“ са значењем трговати. Израз „меркантилизам“ сковао је Мирабо 1763. године како би описао састав економских идеја који није компактан и који доминира економским дискурсом.⁸ Познатим га је учинио Адам Смит⁹ назвавши га „трговачким“ концептом економске политике, указујући на значајну улогу државе у повећању благостања нације.¹⁰

Меркантилизам се у Европи јавља упоредо са великим открићима нових морских путева и нових земаља, са техничким проналасцима и експанзијом међународне трговине. У Европи су се тада стварале моћне апсолутистичке монархије, а меркантилисти се појављују као саветници владара пропагирајући организовану интервенционистичку економску политику, због чега се у историји економске мисли држе за родоначелнике интервенционизма.

Познато је да су скоро све развијене европске државе имале своје представнике меркантилистичке економске мисли. Њихови теоријски ставови били су условљени економским приликама тог доба. Најпознатији меркантилистички писци су: Италијан Антонио Сера, написао дело *Крајња расправа о узроцима који моју изазвају обиље*

⁸ Kabal M., *Najznačajniji predstavnici merkantilizma*, Završni rad, Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, 2019

⁹ Више в.: Smit Adam, *Bogatstvo naroda*, Kultura, Zagreb, 1952; Isti, *Teorija moralnih osećanja*, CID, Podgorica, 2008.

¹⁰ Мирковић М., *Развој економске мисли XIX века*, Геца Кон, Београд, 1938, 6.

злато и сребро у краљевинама у којима нема рудника, Француз Антоан Монкретјен и Енглеz Томас Ман, главно дело *Благо Енглеске од спољне трговине или биланс спољне трговине као регулатор нашег богатства*, које је објављено 1664. године. У Француској је најпознатији представник меркантилизма био министар финансија у време Луја XIV Колбер, по коме се меркантилистичко учење у Француској звало Колберизам.¹¹

Меркантилисти нису представљали хомогену групу, они су припадали разним европским народима. Живели су и стварали у веома дугом временском раздобљу, но, оно што их повезује јесте чињеница да су се бавили практичним питањима економске политике националних држава што је допринело да се развије читав низ практичних мера које су биле усмерене на повећање богатства и моћи једне државе.

Иако међу европским меркантилистима има неусаглашених ставова, чак и супротстављених мишљења, у неколико основних принципа ставови свих меркантилиста се слажу, и гласе:

- Богатство једне државе изражава се у новцу (злато, сребро),
- До новца се долази помоћу спољне трговине,
- У спољној трговини увек извоз мора бити већи од увоза.

Став у коме су се сложили сви меркантилисти, и који је заправо био аксиом меркантилистичке економске мисли јесте да новац представља једино богатство.¹²

Доктрина и пракса меркантилизма полазе од тога да се економски напредак земље може осигурати једино на рачун других земаља, да су допуштена сва средства конкуренције – од царинске заштите домаће производње до освајања нових територија, ратова и других врста непријатељства према другим народима. Идеал државе је економска независност, а спољна трговина има задатак да снабдева земљу производима који се не могу произвести у тој земљи, те да земљу која

¹¹ Стојановић И., *Економија*, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2005, 13–14.

¹² Више в.: Јакишић М., *Развој економске мисли*, Економски факултет Београд, 2005, 22–25.